

М. Пітер ван дер Гук

ЄВРОПА У ПЕРІОД 1990-их рр. І НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Резюме

Описано географічні та політичні аспекти Європи, проаналізовано інтеграційні процеси, що матимуть місце в центральній та східноєвропейських країнах після їх приєднання до Європейського Союзу. Зроблено висновки про переваги, які отримають нові учасники, про майбутні вигоди після процесу реформування. Прогнозуються також політичні та економічні наслідки розширення ЄС. Розроблено модель успіху реформ за умов збалансування прибутків і збитків олігархів та їх оточення, працівників державного сектору і нових учасників ринку з використанням податкової системи. Зроблено розрахунки, що засвідчують значну економічну вигідність розширення ЄС для нових її членів, і незначну – для інших країн.

Ключові слова

Державний сектор; економічні наслідки; Європа; європейська ідентичність; Європейський Союз; захоплення влади в державі; кордони; критерії вступу; легальний сектор економіки; олігархи; парадокс часткових реформ; податковий тягар; податок; право приватної власності; реформи; розширення; російськомовні громадяни ЄС; судова система; тіньовий сектор економіки; трансформація; U-крива доходів.

© М. Пітер ван дер Гук, 2003.

М. Пітер ван дер Гук, доктор економіки, професор, Університет ім. Еразмуса, м. Роттердам, Нідерланди.

1. Що представляє собою Європа?

Нині часто говорять про Європейський Союз, Західну, Центральну і Східну Європу. Однак не зовсім зрозуміло, який зміст вкладено у кожне з цих понять. Географія Європейського Союзу як соціальної структури – це не лише географічне поняття, а добре визначена політична концепція через членство в ньому 15 країн. Решта вищезгаданих термінів за сукупністю ознак є швидше географічними, ніж політичними. Вони не настільки зрозумілі, як це видається на перший погляд. Наприклад, ізраїльські та турецькі футбольні клуби є учасниками європейських футбольних змагань, у пісенному конкурсі «Євробачення» також беруть участь представники цих держав. Таким чином, можна зробити висновок, що Ізраїль і Туреччина – це європейські країни. Але більшість людей не вважає ці держави частиною Європи. Хоча Туреччина – країна-кандидат у члени Європейського Союзу і майже вся її територія розташована на Азіатському континенті.

Межі Європи є предметом розширення та збільшення (Welfare Reform Research, 2001). Звичайно, це стосується їх східної частини. У середні віки Європою вважали територію, що простягалася лише до р. Дон. На початку XVIII ст. цей кордон переміщено далі на схід, мотивуючи це тим, що Урал – це більш природний кордон. Проте географи-аналітики, використовуючи інші критерії характеристики навколишнього середовища, піддали критиці той факт, що Росія – частина Європи. Відсутність узгодженості щодо географічних кордонів пов'язана з тим, що географія включає й соціальну структуру.

На основі історико-культурного критерію було доволі точно визначено європейські кордони. Різні автори по-різному комбінують складові, що формують європейську культурну ідентичність, включаючи епохи Відродження, Реформації, Просвітництва і Французьку революцію (Hoggart and Johnson, 1987). Країни, які не зазнали впливу цих суспільних явищ, не можуть належати до категорії «європейські». Разом з цим, суб'єктивність цих тверджень створює багато думок щодо приналежності ряду держав до Європи та встановлення її меж відповідно до політики останніх. Посткомуністичні уряди оптимістично вважали, що їхнє визначення кордонів Європи, до якої вони включають себе і, за словами В. Гавела, «бажають повернутися», було схвалене західноєвропейськими країнами (Wallace, 2000, с. 479). Цей процес розподілу ускладнюється тим, що європейська культура дуже неоднорідна і між різними регіонами є значні відмінності.

Таким чином, кордони Європи не можна визначати лише з огляду на географічні чи етнічні фактори. Разом з цим, не можна заперечувати той факт, що Європейський Союз функціонує завдяки країнам-учасникам, які вважають себе членами європейської спільноти, де добробут усіх – важливий аспект для кожної держави зокрема. Європейська ідентичність – наскільки штучним це не було б за наявної національної різноманітності ЄС –

передбачає економічну стабільність і міжнародну солідарність, що Вебер назвав «вірою в єдність». Так, у контексті глобалізації та створення різних міжрегіональних організацій Європейський Союз відіграє важливу роль, що не спроможна виконувати жодна інша організація.

Згідно з цими міркуваннями можна стверджувати, що ЄС до цього часу утримувався від офіційного визначення за географічними чи історико-культурними критеріями поняття «європейська країна». У 1992 р. Європейська економічна комісія ООН визначила цей термін відповідно до географічного, історичного та культурного факторів, що впливають на європейську ідентичність. Але це суперечить твердженню, що європейський історико-культурний досвід не можна об'єднати в єдине ціле, тому нове покоління мало б по-новому визначати це поняття (Європейська комісія, 1992, с. 11). Європейська економічна комісія ООН допускає певну географічну нестабільність Європейського Союзу: його кордони будуть прозорими лише через багато років і їх неможливо остаточно визначити нині.

2. Перетворення в Центральній і Східній Європі

Після розпаду соціалістичної системи почалися суперечки щодо розширення Європейського Союзу далі на схід. Очевидно, що перед центральними та східноєвропейськими державами в цей період виникло багато серйозних економічних проблем. Руйнування системи в Центральній та Східній Європі на перехідному етапі було доволі тривалим і багатоаспектним процесом. Усі країни в регіоні почали перетворення з виробничої системи, пристосованої до планової економіки, а не конкурентного середовища. Цінові показники не відповідали реальній вартості продукції. В такому середовищі багато галузей і підприємств стали нежиттєздатними в процесі лібералізації цін. Виникло ряд проблем, найважливішими серед яких можна визначити наступних дві (Світовий банк, 2002).

1. Встановлення ринкової дисципліни на підприємствах, що залишились від попередніх часів, з метою їх реструктуризації, що дало б змогу підвищити продуктивність і конкурентоспроможність останніх. Порушення чи руйнування процесу реструктуризації спричинило б закриття ряду підприємств.
2. Створення нових підприємств, що могли б конкурувати на ринку без надання їм державою спеціальних пільг.

Головна причина спаду ВВП на початку 1990-их рр. – наявність старих і ринковообмежених підприємств. Початкові умови – це вихідний фактор, що спричинив період спаду виробництва. Політичні реформи також бу-

ли важливим фактором, що давав змогу визначити відмінність в економічному розвитку різних країн.

Економічні процеси 90-их рр. XX ст. відображають дані табл. 1, де подано зміни ВВП у період із 1989 по 2002 р. Слід зауважити, що спад реального ВВП не завжди відповідає зниженню життєвого рівня населення. Зменшення виробництва зброї та колючого дроту, наприклад, не обов'язково знижує достаток окремої людини. Спочатку ВВП значно зменшувався в Центральній та Східній Європі, але починаючи з середини 1990-их рр. цей показник почав зростати. В 2002 р. ВВП перевищував рівень 1989 р. у багатьох державах, а в деяких помітно збільшився (наприклад, у Польщі та Словенії). Значно складніша ситуація в Південно-Східній Європі. У Болгарії та Румунії рівень ВВП 2002 р. нижчий за рівень 1989 р. Така ж ситуація простежується і в балтійських країнах, хоча Естонія майже досягла показників 1989 р. Найповільніший розвиток спостерігається в Співдружності незалежних держав (СНД). Відсутність структурних реформ – найочевидніша причина повільного розвитку країн Південно-Східної Європи та СНД, хоча держави СНД також відрізняються за рівнем розвитку. Відбудова економіки тільки розпочалася в Молдові та Грузії, а Україна займає третє місце серед країн СНД з найповільнішим рівнем розвитку. Туркменістан і Узбекистан – єдині держави в СНД, ВВП яких перевищує рівень 1989 р. Але вони є винятками, оскільки реформи в цих двох країнах проводяться дуже повільно, якщо взагалі проводяться. Не буде несподіванкою той факт, якщо виявиться, що статистичні дані про ці країни є помилковими і недійсними. Це застереження стосується всіх держав СНД, хоч і різною мірою.

Таблиця 1.

Рівень реального ВВП, розрахований у 2002 р. (1989 р. = 100%)

Чехія	109
Словаччина	114
Угорщина	116
Словенія	124
Польща	130
Болгарія	83
Румунія	87
Литва	76
Латвія	78
Естонія	94
Країни СНД	67
* Молдова	38
* Україна	48
* Туркменістан	109

Джерело: ЄБРР (2002 р.).

Десять років економічних реформ підтвердили, що початкові інституційні реформи на перехідному етапі потрібно проводити і надалі, щоб гарантувати постійний розвиток, оскільки рівень коливань і невизначеність – доволі високі. Інституції колишньої планової системи здебільшого було розформовано, тоді як інституції ринкової економіки перебувають на стадії становлення та розвитку. Нині потрібно надалі їх розвивати. Це означати-ме, що нові закони та інституції ринкової економіки в демократичних державах будуть ефективніше функціонувати, а соціальні суб'єкти свою поведінку і стандарти приводитимуть у відповідність до цієї системи. Боротьба з корупцією і злочинністю також важливий фактор. Валова частина корупції припадає на дискреційні урядові інтервенції та процеси регулювання, включаючи субсидіювання та ліцензування. Звичайні державні монополії можуть бути класичним прикладом ситуації, де широкомасштабна корупція – звичне явище на вищому урядовому рівні (Mauro, 1997). Загалом створення урядом непотрібних інституцій та здійснення економічних агресій посилюють ризик виникнення надмірної корупції. У боротьбі з корупцією може допомогти послаблення всіх видів протекціонізму та посилення демократичних, законодавчих і адміністративних потужностей. За таких обставин процес трансформації потребуватиме значно більше часу.

3. Політичні передумови реформ в економіці

Процес реформування економіки можна подати графічно, відображаючи шляхи розвитку країн, які подолали перехідний етап, перейшовши на вищий щабель розвитку, і які прагнуть це зробити (Світовий банк, 2002). На рис. 1 зображено криві прибутків і втрат визначених трьох груп – учасників ринку – на різних етапах реформування у типовій транзитивній економіці.

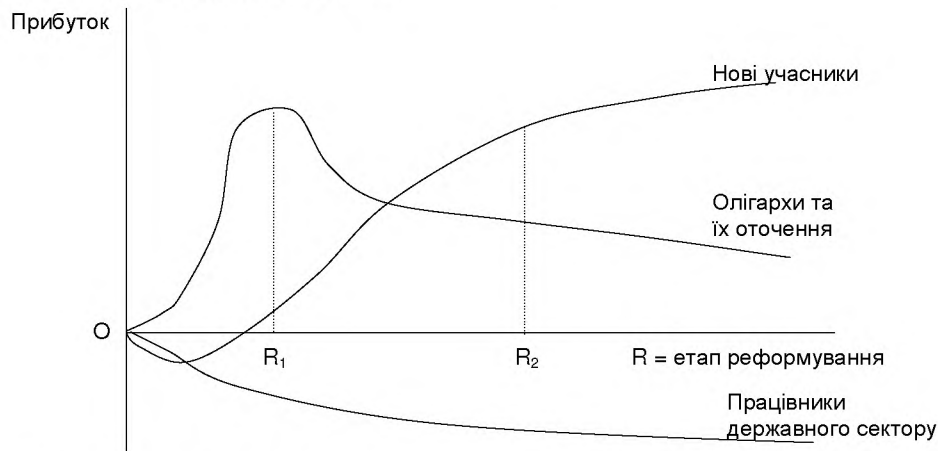
1. Працівники державного сектору, зайняті на державних підприємствах. Їм бракує навичок, щоб стати новими учасниками конкурентного ринку. Перед ними постає проблема різкого спаду прибутку, оскільки ринкова система потребує зменшення розміру цього сектору. Крім цього, дуже мало надії на їх відродження навіть за умови інтенсифікації реформ.
2. Потенційні нові учасники, працівники державних підприємств і нові підприємці, здатні стати новими суб'єктами на конкурентному ринку. Їх характеризує класична крива доходу J. На початковому етапі реформ, виходячи із державного сектору, вони зазнають значних непродуктивних витрат. Крім цього, прибутки отримують лише тоді, коли помітний прогрес у політичних та інституційних реформах, щоб просувати і підтримувати нових учасників конкурентного ринку.

Олігархи та їх оточення. Вони починають перехід із значним де-факто контролем над державною власністю, оскільки тісно пов'язані з політичною

елітою попередньої командної системи. Через обмежену можливість конкурувати в ринковій економіці їх характеризує обернена U-крива доходів. Олігархи першими отримують вигоду від процесів лібералізації та приватизації, оскільки де-факто права контролю над державною власністю може бути об'єднане на де-юре права контролю і над грошовими потоками. Вони одержують нагромаджені прибутки на початкових стадіях реформування від арбітражу та ренти, що зростають, якщо лібералізація і приватизація не сумісні з ринковими процесами. Ці вигоди втрачаються при подальшому реформуванні, що зумовлює зростання конкуренції та входження на новий ринок.

Рисунок 1.

Криві прибутків і збитків різних учасників ринку після процесу реформування

R₁ — це точка, в якій прибуток олігархів та їх оточення максимальний. R₂ відображає рівень реформ, що дають змогу тим, хто подолав попередній етап, компенсувати збитки та здобути достатній політичний вплив, щоб нейтралізувати протидію олігархів, їх оточення та державних працівників.

Джерело: Світовий банк, 2002, с. 93.

За визначених моделей прибутків і втрат кожна група надає перевагу іншій комбінації реформ. Для потенційних нових учасників процес реформування передбачає лише збитки на початковому етапі, а прибуток уже значно пізніше. Державні працівники надають перевагу статусу-кво (точка 0), тобто відкидають можливість проведення реформи. Олігархи підтримують лише часткові реформи (до точки R₁, у якій вони можуть отримати максимальний прибуток). За цією точкою подальше впровадження ринкової політики передбачає

зниження прибутків. Часткові реформи – лібералізація без ринкової дисципліни та стимулювання лише окремих суб'єктів – дають змогу олігархам та їх оточенню захопити владу в державі з метою самозбагачення. Це призводить до так званого парадоксу часткових реформ у багатьох державах із перехідною економікою, в яких уряди втратили довіру і ведуть загарбницьку політику. Якщо потенційні нові учасники на початковому етапі перетворень підтримують олігархів, які прагнуть блокувати всі реформи, що виходять за межі часткових, вони спричинюють значне зменшення можливих прибутків від будь-яких запропонованих радикальних реформ. Підтримуючи часткові реформи, оскільки останні передбачають нижчі затрати на початку реформ, вони прагнуть їх здійснювати і надалі. Громадська підтримка подальших реформ залежить від довіри до уряду та його намагання продовжувати реформування.

Таким чином, можна зробити висновок, що існує великий ризик залишитися на початковому етапі здійснення реформ (R_1), що характеризується лібералізацією без ринкової дисципліни та обмеженим заохоченням появи нових учасників ринку. Оскільки олігархи та працівники державного сектору передбачають зменшення доходів після проходження точки R_1 , ці групи прагнуть приєднатися до сил, що заперечують активізацію реформ. За умови досягнення граничного порогу в процесі реформ (наприклад, точки R_2), прибутки нових учасників ринку стають достатніми, щоб компенсувати збитки іншим групам або здобути політичний вплив з метою нейтралізації протидії подальшим реформам.

Враховуючи різновекторність реформ і різний розподіл політичних сил у суспільстві, в структурі ринкових покарань і заохочень виникають дві політичні проблеми, що перешкоджають просуванню економічних реформ.

1. Забезпечення підтримки потенційних нових учасників у всебічних реформах, поки не зросте ефективність застосування покарань та заохочень на ринку.
2. Можливість протидії процесу подальшого реформування тих, хто першим здійснив лібералізацію та приватизацію, що підвищить ефективність застосування покарань і заохочень на ринку стосовно нових учасників і зумовить виникнення конкуренції, а це, в свою чергу, знизить прибутки перших.

Щоб здійснювати подальший процес реформування, уряд має вирівняти криві прибутків і збитків різних учасників ринку на початку реформ, що відображено на рис. 1. Тобто потрібно знизити затрати на пристосування потенційних нових учасників та високі прибутки олігархів. Одним зі шляхів виконання цього завдання є забезпечення такого суспільного блага, як право на приватну власність, та надійності судово-правової системи тощо. Це посилює значимість інституційних і правових перетворень. Інший шлях – це зниження надмірно високих граничних податкових ставок і розширення бази оподаткування, що заохочувало б підприємства переходити з тіньового в легальний сектор економіки. Це дасть змогу підвищити рівень інформатизації, збільшити податкові надходження та зменшити податковий тягар на окремі групи. На нашу думку, в цьому важливу роль відіграватиме податкова система. Отже, чим успішніше розвиваються країни з перехідною економікою, тим швидше вони стануть членами ЄС.

4. Розширення Європейського Союзу

Очевидним є той факт, що в Європейський Союз прагне вступити більшість країн Європи. Однак слід зазначити, що Норвегія відмовилася від членства в ЄС. Ця країна є членом Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), а ЄАВТ та ЄС формують європейську економічну зону. Це означає, що члени ЄАВТ мають вільний доступ на ринок Європейського Союзу і отримують вигоди від зростання ринку, залишаючись незалежними у вирішенні таких питань, як монетарна політика та політика зовнішньої безпеки. Більше того, вони не несуть фінансового тягаря у формі внесків до бюджету ЄС. Виникає запитання: чому ж більшість країн-членів ЄАВТ приєдналася до ЄС у 1995 р.? По-перше, як учасники ЄАВТ ці держави не брали участі в процесах встановлення внутрішніх ринкових законів. Тому вони змушені були прийняти їх без змін. По-друге, політичний нейтралітет втратив свою вагу після розпаду Радянського Союзу. Для таких держав, як Фінляндія, Швеція та Австрія, нейтралітет не був настільки важливим і тому не став перешкодою для їх вступу в Європейський Союз у 1995 р.

У наступному етапі розширення ЄС переважно братимуть участь країни Центральної та Східної Європи. Вісім країн цього регіону – Естонія, Латвія, Литва, Чехія, Угорщина, Польща, Словаччина та Словенія – та дві міні-держави Середземномор'я – Мальта і грецька частина Кіпру – приєднаються до Європейського Союзу в травні 2004 р. Країни-кандидати для вступу мають подати заявку. Розширений ЄС матиме спільні кордони з Росією (Калінінградська область), Україною, Білоруссю та Молдовою, а також прямий вихід до Чорного моря, що дасть змогу посилити контакти з державами Кавказу і Центральної Азії. У результаті розширення на території Європейського Союзу проживатиме кілька сотень тисяч російськомовних громадян, які нині живуть переважно в Естонії та Латвії. Таким чином, ЄС матиме змогу поглибити зв'язки з Росією, Україною та іншими країнами СНД. Вступ України та інших держав СНД, сподіваємось, буде наступним етапом історії Європейського Союзу.

На сучасному етапі ЄС визначає готовність до вступу десяти країн-кандидатів з Центральної та Східної Європи на основі трьох критеріїв, визначених Копенгагенською конвенцією (червень 1993 р.): політичного, економічного та здатності перейняти досвід¹. Оскільки країни-кандидати поступово переймають спільний досвід, вони матимуть змогу брати участь у про-

¹ Цими критеріями є:

- а) стабільність інституцій, що гарантують демократію, законність, людські права та захист меншин;
- б) існування функціонуючої ринкової економіки, здатність справитися з тиском конкуренції та ринкових сил у межах ЄС;
- в) набутий досвід, тобто здатність прийняти зобов'язання членства, включаючи мету політичного, економічного та монетарного союзів.

грамах Європейського Союзу. Це право забезпечується європейськими угодами. Поступове об'єднання центральних та східноєвропейських держав з метою втілення програм дає змогу їхнім учасникам здобути знання щодо розробки законодавства та процесуальної практики ЄС і використати досвід країн-членів у таких напрямках діяльності, як державне управління, соціальне забезпечення та оподаткування фізичних і юридичних осіб. Хоча набутий досвід не надає країнам-некандидатам права впливати на прийняття рішень.

До цього часу Європейський Союз не планував розширення в таких розмірах. Розширення 2004 р. збільшить кількість населення ЄС, що нині становить 370 млн. чол., на 75 млн. Кількість країн-кандидатів та відмінності між ними щораз зростають. Величина ВВП на душу населення у цих державах становила приблизно 40% від цього показника ЄС у 2001 р., що збільшився приблизно на 5% (Європейська комісія, 2002 р.). Сукупний ВВП восьми нових країн-членів з Центральної та Східної Європи (населення – 74 млн. чол.) є значно нижчим (приблизно 82%) порівняно з ВВП одних Нідерландів (населення – 16 млн. чол.). Після вступу всі нові країни-члени будуть лише одержувачами ресурсів із фондів ЄС.

Центральні та східноєвропейські держави, приєднавшись до ЄС, стають членами монетарного союзу. У табл. 2 на основі набутого досвіду, що мають перейняти нові країни-члени, подані загальні критерії для вступу в Європейський економічний та валютний союз (ЄЕВС). Завдання ЄЕВС полягають у збільшенні внутрішнього ринку, що зумовило розходження в прийнятій європейській політиці. Бюджетну політику країн-членів ЄС обмежує Пакт про стабільність та розвиток, що лімітує можливості перших щодо участі в багаторічних програмах і розробленні нових механізмів процентних ставок (МПС-2) на певний період після вступу. За цієї системи нові країни-члени мають утримувати стабільний паритет протягом принаймні двох років між національною валютою та євро з коливанням плюс/мінус 15%. Це формальні передумови для вступу в ЄЕВС.

Оскільки проводити національну монетарну політику надалі нема сенсу, з метою врегулювання економічних коливань в ЄЕВС потрібно застосувати такі економічні інструменти, як посилення еластичності цін та/чи зарплати і збільшення мобільності робочої сили між секторами та регіонами. Зобов'язання центральних і східноєвропейських країн стосуються не лише їх політики щодо процентних ставок та економічної політики, а й певною мірою регулятивних величин. Тобто визнання незалежності Центрального банку, заборони Центральному банку прямого монетарного фінансування бюджетного дефіциту щодо набуття привілейованого урядового доступу до фінансових інституцій.

Таблиця 2.

Критерії вступу до Європейського економічного та валютного союзу

Набуття спільного досвіду	Критерії подібності, визначені Маастрихтською угодою
<p>Центральним та східноєвропейським країнам потрібно переймати набутий досвід країн-членів ЄС у напрямках:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Проведення політики обмінного курсу з урахуванням спільних інтересів; координації економічної політики • Неспроможності законодавства про національний центральний банк санкціонувати незалежність ЄЦБ • Необхідності лібералізації руху капіталу до вступу • Створення правил і механізмів нагляду за ефективнішою банківською системою 	<ul style="list-style-type: none"> • Урядовий дефіцит: менш ніж 3% від ВВП • Національний борг: менш ніж 60% від ВВП • Валютний курс: у межах звичайних коливань ЄЕВС; заборонена одностороння девальвація чи ревальвація • Довготермінова процентна ставка: не більш ніж на 2% вища за аналогічний показник максимум у трьох країнах-членах з найвищими показниками (підтримання подібності) • Стабільність цін: інфляція не може перевищувати аналогічні показники максимум трьох держав-членів з найвищими показниками більш ніж на 1,5%

Більшість країн-кандидатів уже перейняла частину необхідної законодавчої бази, щоб узгодити монетарні системи з вимогами ЄЕВС згідно з умовами Маастрихтської угоди. Це, зокрема, стосується забезпечення незалежності Центрального банку, виключення можливості привілейованого урядового доступу до Центрального банку та посилення нагляду за фінансовим сектором. Деякі з країн-кандидатів уже погодилися із рядом критеріїв подібності та прив'язали свої валютні курси до євро, або прийняли євро за орієнтовну валюту при системі плаваючих обмінних курсів.

5. Економічний розвиток

Розширення монетарного союзу передбачає вигоди для економічного розвитку, що відповідають довготерміновим перевагам від введення євро. Для сфери торгівлі та інвестування всередині регіону це означає, що не будуть змінюватись валютні курси і трансакційні витрати, пов'язані з конвертацією валюти. Проблеми та ризики розширення можуть виникнути переважно в коротко- та середньотерміновому періоді у процесі приєднання до ЄС. Це можна вважати аргументом щодо вимог, визначених Маастрихтською угодою. Цей договір стосується подальшого розширення і поглиблення економічної інтеграції та реформування економічних об'єктів, включаючи тривале неінфляційне зростання, подібність в економічній діяльності, цінову

стабільність, сприятливі монетарні умови та рівновагу платіжного балансу. Крім цього, в угоді визначено продовольчу програму, що складається з трьох етапів. Як результат, монетарна політика ЄЕВС стала централізованою, гарантується політична незалежність Європейського центрального банку (ЄЦБ), а ЄЦБ зобов'язаний у свою чергу проводити таку політику, в якій цінова стабільність – це найосновніша економічна ціль.

Нідерландське центральне бюро планування (СРВ, 2001 р.) розробило модель розрахункової загальної рівноваги (РЗР) для світової економіки (WorldScan), щоб досліджувати результати і наслідки від розширення Європейського Союзу. Ця модель дає змогу чітко розмежовувати регіони, включаючи, з одного боку, Європейський Союз, з іншого – Польщу, Угорщину і ряд країн Центральної та Східної Європи². З метою дослідження економічного впливу від розширення ЄС за допомогою цієї моделі економічні змінні 2002 р. порівнюють із передбачуваними результатами. За прогнозом Світового банку передбачається зростання ВВП у довготерміновому періоді. Визначають три складові розширення ЄС:

а) поступове усунення наявних формальних торгових бар'єрів у сільському господарстві та виробництві продуктів харчування, прийняття спільного зовнішнього тарифу (СЗТ). Вступ центральних і східноєвропейських держав у ЄС означає перехід від зони вільної торгівлі до митного союзу, тобто скасування існуючих формальних торгових бар'єрів;

б) вступ у внутрішній ринок;

в) вільна міграція робочої сили.

Дані табл. 3 відображають довготерміновий вплив на ВВП результатів розширення ЄС. Спроєктовуючи їх вплив на перспективу, в останній колонці подано результати європейських угод (щодо усунення формальних двосторонніх торгових бар'єрів у виробництві). Усунення двосторонніх тарифів і прийняття спільного зовнішнього тарифу на ВВП є значно важливішим для Польщі, ніж для інших країн-кандидатів. Це пов'язано з тим, що перші двосторонні тарифи між ЄС та Польщею вищі, ніж аналогічні між ЄС та іншими країнами-кандидатами (тому можна спостерігати значне підвищення ефективності). Зростання ВВП завдяки вступу у внутрішній ринок більш помітне, ніж членство в митному союзі. Крім цього, для країн-кандидатів воно, можливо, вдвічі більше, ніж ефективність європейських угод. Це пояснюється наступними причинами.

1. Ці результати важливіші порівняно з формальними торговими бар'єрами.
2. Вступ до внутрішнього ринку – це зниження реальних торгових витрат, оскільки формальні торгові бар'єри призводять до викривлення порівняльних цін.

² Чехія, Словенія, Словаччина, Болгарія, Румунія. Балтійські країни при аналізі не беруться до уваги.

Таблиця 3.

**Довготерміновий вплив (у %) на реальний ВВП
трьох складових розширення ЄС та європейських угод**

	Митний союз	Внутрішній ринок	Вільний рух робочої сили	Європейські угоди
Угорщина	1,9	9,0	-1,3 (0,8) ^a	5,6
Польща	4,3	5,8	-1,4 (0,6) ^a	2,3
ЦСЕК-5 ^b	1,0	3,4	-2,3 (1,1) ^a	1,9
ЄС-15	0,0	0,1	0,6	0,1
Країни «третього світу»	0,0	0,0	0,0	0,0

a. Частка ВВП на душу населення.

b. Чехія, Словенія, Словаччина, Болгарія, Румунія.

Джерело: CPB (2001).

3. Низький оборот капіталу та незначні виробничі затрати на інвестиційний товар зумовлюють додаткове інвестування.

Міграційна проблема (вільний рух трудових ресурсів) призводить до спаду сукупного ВВП у країнах, що вступають в ЄС через відплив робочої сили. Хоча частка ВВП на душу населення збільшується завдяки зменшенню пропозиції робочої сили. Оскільки капітал не повністю мобільний між державами, низька пропозиція робочої сили зумовлює збільшення співвідношення капітал/праця в країнах-кандидатах, а це, в свою чергу, збільшує граничну продуктивність праці та зарплату. Через ті ж причини частка ВВП на душу населення в ЄС знижується. Низьке співвідношення капітал/праця спричиняє зниження продуктивності праці та, як наслідок, зменшення зарплати. Однак ці зміни незначні у зв'язку зі збільшенням кількості населення ЄС. Зростання сукупного ВВП Європейського Союзу незначне у результаті збільшення кількості населення.

Загалом економічний результат, що передбачають отримати країни-кандидати, доволі значний. Оскільки його величина залежить від моделі, очевидно, що економічні результати від розширення ЄС є значно вищими для країн-кандидатів, ніж для держав-членів ЄС. Порівняно з перспективами митного союзу та вільного руху робочої сили, вступ у внутрішній ринок – економічно найефективніший крок. Якщо проаналізувати вплив трьох складових розширення центральних та східноєвропейських країн, то можна визначити, що частка ВВП на душу населення збільшується більш ніж на 8% у довготерміновому періоді. Отриманий результат для держав ЄС загалом позитивний, хоч незначний. Наприклад, частка ВВП на душу населення у

Нідерландах збільшується лише на 0,15% у довготерміновому періоді. Це підтверджує, що розширення ЄС економічно вигідне переважно країнам-кандидатам, аніж нинішнім державам-членам Європейського Союзу.

З економічної точки зору, розширення ЄС незначно вплине на країни-члени Європейського Союзу. Для країн-членів ЄС чи членів єврозони не відіграватиме великої ролі, чи країни-кандидати з Центральної та Східної Європи приєднаються до ЄС, чи ні. Навіть якщо обсяг торгівлі з десятьма країнами-кандидатами протягом наступних 10 років збільшиться вдвічі, що можна очікувати, зростання буде незначним порівняно з обсягами торгівлі всередині ЄС та часткою зовнішньої торгівлі єврозони. Малоімовірно, що країни-кандидати зможуть перешкоджати розвитку Європейського Союзу, оскільки їх фінансові системи незначні за розміром порівняно з фінансовою системою ЄС. Крім цього, інституції ЄС збільшують свій вплив на банківські системи цих країн. Однак розширення може зумовити виникнення ряду інституційних проблем. Урядова рада ЄЦБ, наприклад, включатиме тоді 33 члени (6 членів із виконавчої ради ЄЦБ та 27 голів національних центральних банків, враховуючи Мальту та Кіпр). Крім цього, в результаті розширення керівництво ЄС складатиметься з більш ніж 25 членів, а Європейська комісія не зможе належно працювати, якщо кількість її членів зросте більш ніж на 20 наявних нині претендентів.

Отже, процес розширення є значно важливішою політичною акцією, ніж економічною, оскільки головна причина створення ЄС – збереження стабільності в Європі. Таким чином, мета розширення на сучасному етапі – не трансфер грошей у центральні та східноєвропейські країни, а зберігання стабільності у новій Європі.

Література

1. Central Planning Bureau (2001) *European Union Enlargement: Economic Implications for Countries and Industries*, CPB document No. 011, The Hague: CPB.
2. European Bank for Reconstruction and Development (2002) *Transition Report 2002*, London: EBRD.
3. European Commission (1992) «Europe and the Challenge of Enlargement», *Bulletin of the European Communities*, Supplement No. 3, Brussels: European Commission.
4. European Commission (2002) *Towards The Enlarged Union*, COM (2002) 700 final, Brussels: European Commission.
5. Hoggart, R. and D. Johnson (1987) *An Idea of Europe*, London: Chatto and Windus.

6. Mauro P. (1997) «Corruption: Causes, Consequences and Agenda for Research», *Finance and Development*, March 1998, pp. 11–14.
7. Wallace, W. (2000) «From the Atlantic to the Bug, from the Arctic to the Tigris? The Transformation of the European Union and NATO», *International Affairs*, Vol. 76, No. 3, pp. 476–477.
8. World Bank (2002) *Transition: The First Ten Years*, Washington, DC.
9. WRR Scientific Council for Government Policy (2001) *Towards A Pan-European Union*, The Hague.